

Präster.

En kyrkoherde De Besche i Drothems socken, vars kyrka är i Söderköping, berättas det om, att han brukade säga: "Då de otäcka karla går gången fram i kyrkan sär dä slamp, slamp, men då de vackra fruntimra går gången fram sär dä tripp, tripp." De Besche, som var kyrkoherde i Drothem på 1860 in på 1870-talet, var känd som beundrare av det täcka könet och var tämligen god predikare men brukade efter gudstjänstens slut gå och ta bondgummorna i hand och fråga dem, vad de tyckte om hans predikan.

Kyrkoherde Wiede i V.Husby, 1870-talet, var mycket lärd fornforskare och en god människa, medelmåttig predikare och arg på den frireligiösa rörelsen.

Dryckesvisor.

Dryckesvisorna glömmas nu bort. Ännu känd
av många är dock denna:

Bröder viljen I gån med oss
Bröder vilje I gån med oss
Stora, långa supar få vi
Stora, långa supar få vi
Uti halta Lottas krog i Göteborg
Halta Lottas krog i Göteborg.

I en variant av denna visa är det istället
för halta Lottas krog i Göteborg Janssons, Janssons krog utan
stadsnamn efter.

I Norrköping kallades förr i tiden en krog
för skuljans (? otydl.skriv.) krog.

Skriv endast på denna sida!

1519

Skänthistoria.

En präst sa en gång åt en bonde, som söp
mycket: "Ni begagnar starkt, Ni." - "Nej", sa bonden, "starkt dä
ä vattnet, ty dä drar kvarnar och sågar, å dä dricker inte ja."

Stensträngar - stenbröt.

Angående de besynnerliga stensträngar, av folket på Vikbolandet kallade stenbröt, varpå Vikbolandet och norra Söderköpingstrakten är så rika, så är folkföreställningen enligt vad jag, Gustav Johansson, hört av folket omtalas så här:

Dessa stensträngar äro gamla vägar. En sådan stensträng eller rand påstods till och med vara en gammal pilgrimsväg. - Allmän föreställning.

Det är ägogränser och efterson folk lade dessa strängar fick de jord. - Allmän föreställning.

De äro av knektar och annat folk utförda som nödfallsarbete i svåra tider. - Sagesman en torpare Melander.

De hade något försvarssyfte, men detta påstår dock endast mindretalet av folket i bygderna.

Någon säker och hållbar tradition om dessa

Skriv endast på denna sida!

1519

strängar tycks ej existera, såvida ej kan ligga en viss sanning
i alla dessa föreställningar om dessa stensträngar.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5

Skriv endast på denna sida!

Djurhistorier.

Undertecknad har av arbetskamrater hört märkliga djurhistorier. Om ormar, att de känna igen folk och är farligt att skada men icke få död på en orm, ty då hämnas denne.

Om råttor, att även de ha aning om, vem som förföljer dem. Jag har hört berättas, att på en gård var mycket råttor. En av drängarna där slog efter råttorna, men de övriga drängarna lät dem vara i fred. Seldonen för den dräng, som slog efter råttorna, lämnades ej i fred utan söndergnagdes av råttorna, men de seldon, som de övriga drängarna begagnade på sina hästar, de rördes ej. Det hjälpte ej, att de olika selarna hopblandades eller bytte plats. Den råttfientlige drängens seldon var det, som alltid blev söndergnagda:

En arbetskamrat Andersson, trädgårdsdräng

vid Fredriksbergs handelsträdgård nära Norrköping, omtalade, att på en herregård ett par oxar gick hem kl. 11. fm. Första dagen oxarna var vid denna gård, kördes de av en hjälparepojke. Klockan 11 fm, gick oxarna hem, och pojken kunde icke hålla dem. Dagen därpå fick en äldre karl köra dem, men kl. 11 gick oxarna hem till ladugården ändå trots körkarlens alla ansträngningar att hindra det. Och så gick det en tid var dag. Vid efterfrågan på den gård, varifrån de försålts till denna gård, upplystes det, att oxforaren där kört dessa oxar och kl. 11 var dag åkt hem för att göra i ordning foder åt samtliga oxarna, som kl. 12 jämte arbetsstyrkan hade middag.

Og.
Uppst. av E. A. Johansson
1926.

1519

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

Pintorpafrusägner.

Pintorpafrusägnen är känd av många utav de äldre och även yngre. Fredrik Tångström påstod, att prästen, som åtföljde Pintorpafru till Blåkulla, också blev kvar där.

Men i regel så berättas, att prästen och kammarjungfrun, som åtföljde sin fru till Blåkulla, hade att göra i tre år att komma hem.

Valfrid Johansson, flera gånger omnämnd i dessa anteckningar av folkminnen, handlande i Norrköping, född 1888 i Ödeshögs socken i Svemb, således i västra Östergötland, och uppvuxen där, hörde vid 10 års ålder en grannpojke berätta om Pintorpafru, och denne sade, att sedan Skam dansat med henne, där i det ståtliga slottet, Blåkulla ingång så att säga, så öppnade Skam en lucka, och stoppade ner Pintorpafru. Prästen tittade ner av

Skriv endast på denna sida!

nyfikenhet, och en eldgnista slog upp i prästens ena öga, så han sedan blev enögd. Men hen kom präst och kammarjungfru omsider.

Nedskrivaren av detta har hört folk förklara Pintorpafrusägen så här. En elak godsägarekärning bortföres av sitt tjänstfolk i maskopi med prästen och mördas. Prästen och kammarjungfrun hölle sig borta en tid, och då de kom hem, så dukade de de upp Blåkullahistorien för att avleda alla misstanker om mord. Detta lyckades bra. Sägner kom ut, och en visa diktades om Pintorpafru, men flertalet tog nog förr i tiden Pintorpafrusägen bokstavligen.

Ordstäv.

Snål spår, Skam tar.

Tok gjorde, som Stolle sa.

De här barna, när en skickar dem åt kyrkan
går de åt kvarnen.

En skollärare Andersson, St Johannes, Halm-
stad skola nära Norrköping, berättade för skolbarnen. "Den, som
hade så gott som kungen", tyckte en västgöte. "Hur då", sa folket,
som hörde det. "Jo", sa västgöten, "kungen sitter i flottet, ligger
i flottet och äter flott."

Oanständiga ordstäv finns ock, t.ex. Då
göken gal i ängarna och - står på drängarna, då är det ljuvlig
tid. - En torpare brukade, då han var något drucken, gå i ängar
och hagar och överljutt sjunga ovanstående oanständiga rim.

Aprilnarri. - Påkseder.

Min mor brukade säga 1 mars: "Nu går ni (eller du) i mars."

1 April narrades ibland april i min barndom 1 April.
på 1870-talet i V. Husby. Aprilnarri kan förekomma ännu ehuru ej så ofta.

Det har förekommit ehuru sällan att jag
hört talas om att påsk(?) har smusslats på folk påsktiden.

Långfredags- eller fastlagsris har jag hört Fastlagsris.
talas om men inte ofta hört att någon fått eller givit något.

Fettisdagsbullar förekomma rätt ofta som Fettisdags-
bullar.

Oskar II.

Nedskrivaren av detta var med en gång, då Oskar II besökte Norrköping. Några barfota pojkar sprang från Vikbolandsbanans station efter kungens vagn ända till Tyska torpet, där rådhuset är. Där stannade en stund den kungliga vagnen, och polisen skulle mota av pojkarna. Men kungen sa ifrån och tycktes ha roligt åt de hurrande, springande, barfota pojkarna. Jag såg det själv.

1519

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13

Slåttermaskiner. ¶

Angående slåttermaskiner var mycket vanligt förr, då de kommo till, att dessa fick gå nästan hela eller hela dygnet runt under slåttern. Så också vid Hylinge, V.Husby, Östergötland.

Skriv endast på denna sida!

Ormhistorier.

Att fånga en orm med en klyka, så anbragt, att munnen öppnas, hålla denna öppen och så ditlägga snus, har varit och är det väl än ett omtyckt nöje för åtskilliga manliga personer ute på landet. Ormen svullnar av snuset och rämnar till slut. - Berättat av flera personer.

Om ormar påstås det också, att ju fler man elår, ju fler får man se.

Ormhistorier har förut meddelats delvis genom A.Nordin till docent von Sydow 1923-24.

En häxa kokte någon slags soppa med ormfett i. Häxan var ute, och häxans dotter kom att smaka på flottet, som var ovanpå soppan. Då häxan kom in, sa dottern: "Vi får en fläckig vit tjurkalv i år". Då förstod bondgumman (häxan), att dottern smakat på flottet och såg in i framtiden. - Av mor berättat.

Skriv endast på denna sida!

Ormdraken i idena lämnar sällan idet, utan
de små ormarna dra föda till honom, och i idena liksom hos en-
skilda ormar kan finnas kvicksilver.

Ord med dubbel betydelse.

Gemen har betydelsen elak, mycket elak, oförskämd, men ock motsatsen, att vara umgängesvän med allmogen, äta, dricka, tala och umgås med dem. Han är så gemen, säges det om en högre person, socialt sett, som umgås med allmogen.

Len har betydelsen mjuk att ta i, kännas mjuk och slät eller len, så lent då ä, men ock betydelsen mjuk i umgänge, mild eller så. Han tog då på lent sätt.

Ljuv; vara ljuv är vara präglad av en mild uppsyn och ha milda ord, men användes ock jämte det än oftare använda ljus i motsatt betydelse, att vilja göra illgärningar och tala fult. Du ä en ljus pojke. Du ä ljuvlig.

Fint i betydelsen vackert, väl ordnat, fint sätt och utseende = behagligt, vackert m.m. Ta det fint = ta det på lämpligt och psykiskt riktigt sätt, gå fint, gå bra.

Skriv endast på denna sida!

1519

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Men ock fin i motsatt betydelse dålig. Då ä allt en fin en = då-
lig en.

17

Skriv endast på denna sida!

Prinssägen.

Vid Söfvelstad(?) i en hage är en brunn, som folksägnen påstår, att en prins med häst halkat ned i och drunknat. Det skulle ha skett i strider, som stod i samband med Bråvalla slag. Händelsen omtalas på en runsten, som är i närheten påstår folket. ~~XXXXXX~~ Ovisst om här är gammal tradition eller en förklaringssägen om vad på runstenen skrivet är.

Runinskriften, antar jag, är tolkad och icke handlar om någon prins. - Runstenen har jag sett.

Ormar.

En person, Johan Johansson, kallad (oläsligt),
för han sa: "Ja ä inte (?)", påstod, att slår man första orm,
man ser på våren, skall man få se mycket orm det året, men jag
slog den första orm ja såg i år (då det berättades) och har
inte sett någon mer sen, sa Johansson.

(Hört av meddelaren G.A.Johansson, som
kände personligen till Johan Johansson, då i början på detta se-
kel bosatt i Borgs socken.)

1519

Vilsegång.

Går man bort sig är bra att vända ett klä-
desplagg avigt, ty då hittar man rätt.

Östergötland

myt 1926

myt 15 G. A. Johansson
1519
Noukötjärn

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

22

Flickan som trampade på brödet.

Sägner om flickan, som trampade på brödet, för att hon icke ville smutsa sina skor och sjönk ned i jorden till straff därför, kändes till i nedskrivarens barndom, 1870-talet, i V. Husby, Östergötland.

Gärdesgårdar.

Att göra gärdesgård kallas för att hägna.

Verket i gärdesgården kallas trinne, och i en del gärdesgårdar förr i tiden stod snedställt men nuförtiden mestadels i svag snedställning. De upprättstående störrarna kallas staver, och förr bandes trinnet fast i staverparet med vidjor, som sveddes i eld, som kallades att "bara vejer" (? otydligt). Då vidjorna hade fått sin form såsom ihopbindande de två snett emot varandra stående stavarna, och trinnan på denna hopbindning också fått något att vila på, då kallas den hank. Märk orden hank och stör! De hål i jorden, som stävren nesättes i, kallas hät. Redskapet, som dessa göras med, för hätstång eller hätspett. (Nuförtiden användes ståltråd i stället för vidjor, även ersättas gärdesgårdarna av läkt

eller trådstängsel.)

Att falla som gamla gärdesgårdar är ett ord-
språk, ty stavrarna ruttnade nere i jordbrynet, och utbyttes de
ej i tid (gärdesgården omhågnades), så föll gärdesgården omkull.

Ingångsplatsen till en hage kallas för le
eller lehål, som betydde, att där kunde gärdesgården dragas åt
sidan, så genomfart bereddes. Grind är denna anordning i mekaniskt
utvecklad gestaltning.

Förr i tiden var mer gärdesgårdar än nu.
Svinen gick liksom fåren på gården, där ej skörd fanns, och mäs-
te stängas inne på resp. bymarker och gärde utav gärdesgårdar, och
längs vägarna gick på en del ställen gärdesgårdar på ömse sidor.
Ofta kallades då denna gärdesgårdsinhågnade väg för gata.

Benämningar på åkrar, ångar, hö m.m.

Vall, då ej jordvall menas, är detsamma som höbärande mark. Naturlig vall är ång, och hårdvall är fast naturlig ång, således ej kärr. Hårdvallshö är hö från en fast naturlig ång. Nuförtiden menas med vall i regel den höbärande odlade marken.

Det åkdon, varmed hö och säd hemköras, kallas högärra (höskrinda).

Säta eller hösäta är på östgötaspråk den stack, som höet efter hopräfsningen lägges i för att ännu mera torka. - Dås är en stor stack, som hö liksom säd kan läggas i i och för vinterförvaring, om icke plats kan beredas inomhus.

Höskulle är höförvaringsplats i en lagård

1519

ovanpå djurens plats. - Ett ordstäv är: Skullen har slagit ner,
och då ha ^ubivet e lade av'en.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— 26

Ordstäv och historier om smålänningar.

Ingen är så dålig, som då han gifter sig, och ingen så bra, som då han dör.

En fattig smålänning, gunås. - Östgöte, Gud ske lov.

Skråvaruhandlande Verner Malmkvist, Norrköping, berättade år 1912 en historia om en smålänning, som dog, och prästen sa i sitt liktal: "Ifrån denna resa kommer han aldrig igen." En bekant till smålänningen sa då åt prästen: "Känner jag karlen rätt, så kommer han igen, ty han trivs inte i himlen." Detta är inte en pik åt smålänningar utan en pik åt en viss avliden person, begiven på nöjen och utsvävningar.

Bröllop.

Förr i tiden, då lysning uttogs, fick kontrahenterna läsa innantill för prästen, så han kunde bedöma deras läsfärdighet.

En gång minst skulle de, som det lystes för, gå åt kyrkan och höra sin egen lysning.

Det sades, att de ramlade nedför predikstolen, då det lystes till äktenskap för ett par.

Brudgummen kläddes i regel i sitt hem, och då han åkte från sitt hem till brudens hem, bröllopgården, så kallades detta(oläsligt. se originalmanus.!)

Vigseln var i regel i kyrkan och stort överdåd i mat och dryck på forna tiders bondbröllop.

Att gå och se bruden var ett folknöje. Brudparet måste visa sig i all sin ståt. Var det mörkt, måste ljus bäras eller hållas intill brudparet. Ibland sköts också till brudparets ära.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— 31

Gå och se
bruden.

1519

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— 32

Mötas med soporna - ej bli gift det året.

Om man mötes med soporna, skall men ej bli gift det året. Det är: sopas golvet, då man inträder i ett rum, så blir man icke gift det året. Numera mest skämtuttryck.

Få veta sin tillkommandes namn.

Att flickor plocka bladen på prästkragar för att utröna, vilket namn de skall bli gifta med, är vanligt.

Men som barnlek förekom åtminstone i min barndom på 1870-talet, att man plockade blomblad för att se, i vilken vagn man skulle åka, då man stod brud. Det var en flicklek. Täckvagn, karét, dyngvagn, räknade man och plockade bladen. Blev sista bladet dyngvagn, ja, då fick flickan inget bättre åke som brud.

Lekar.

Fånga i nät (dra not) var en barnlek i småskolan i V.Husby socken i Östergötland. I regel pojkarna tog i en lång kedja, hand i hand i varandra, jagande flickorna, och kedjans ändar sköts allt mer fram, så till slut flickorna var fångade i en ring av pojkarna.

Sista paret ut lektes också eller änkle-
ken.

Fånga i nät.

Sista paret
ut.

Östergötland
1926

1519

1926 10 10
Geflebohusen
Värkoping

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

35

1) /
Ok. - Oxar.

Ok eller drakt på ö. östgötaspråk är ett redskap att vilande på axlarna bära med.

Ok eller uk (oxok) är den anordning, varmed oxen drager sina lass. - Uka på är att sätta detta dragredskap på en eller två oxar.

Högeroxe, då man kör par, är "te", vänsteroxe "frå", räknat från åkdonet.

1519

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— 36

Talesätt.

Ni och ja ha ett pillgöre, sa kvastmakaren
åt urmakaren.

Tiderna ä ombytliga, sa borgmästaren, gick
brandvakt.

Slutad bal, sa Fristätt, dansa i farstun.
Min dräng hade också en dräng, och båda va
de lata.

Östergötland
Udd Län
Sm - 1 -
Mjst. år 1926

1519

Mjst. Johanson Sp

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— 37

Kloka gummor. - "Naturläkare".

Angående engelska sjukan på barn har idag (21/3 1926) en i samma gård som nedskrivaren av detta boende pensionerad fabriksarbeterska berättat, att en klok gumma Forsberg i Norrköping brukade gå på kyrkogården och taga jord och lägga i påsar, som barnen, som hon anlätades för, fick bära i nio dygn.

I år, 1926, finns en fru Olsson, som botar engelska sjukan på barn, dock med ärtmedicin och smörjer, således naturliga och möjligen riktiga medel. Åtminstone har ett barn blivit bra, som det kanske blivit ändå.

Den så kallade Marbydoktor, en självlärd, åtminstone icke utbildad, allmogeläkare, använder fullt naturliga medel och har gott rykte om sig. Marby gård i Bråvikens närhet ös-

ter om Norrköping.

Doktor Englund i Törnevalla var också en sådan naturläkare, vida berömd, och som verkligen ofta utförde lyckade kurer. Naturläkarna är icke direkt kvacksalvare - icke utbildade läkare, men ofta goda folkpsykologer, som i enklare fall och i vissa sjukdomar är dem till stor nytta, och så äga de en viss erfarenhetskunskap, även bokkunskap. Dessa naturläkare får icke förväxlas med kloka gummor och gubbar och ännu mindre med legitimerade läkare. - Törnevalla är en socken i Östergötland vid östra stambanan, och folket påstod, att själva drottning Sofia, Oskar II:s gemål, med gott resultat behandlats av honom, doktor Englund, som, då han var vanlig dräng, en gång lät en mot sig elak kamrat en lång stund bli stående ute på en åker och icke kunde gå dän. Så berättades det om doktor (självlärd) Englund i Törnevalla socken. Död för flera år sen.

Försök till förklaring av s.k. förebud.

Att en person hörs en fem eller tio minuter, innan han kommer hem, omtalas så allmänt, så något måste ligga därunder.

"Han har stark vålnad" säger folket, och med vålnad menas något kroppsligt i finaste materia eller en andekropp, som här betyder en kroppslig gestalt med en andes förmåga. Teosoferna skulle säga eterkropp. Jag, Gustaf Adolf Johansson, för min del instämmer i allmogens föreställning, varunder ligger något. Men hur förklara det? Först har människan en massa själskrafter utöver de dagliga eller vad som kallas under- och övermedvetande. Så ock antagligen utstrålar människan energi- och tankevägor eller strålning. Dessa strålar, eller om det är vågor, är ett slags radiovågor, fast i helt annan svängningstakt, men i alla

fall något å la trådlösa elektriska vågor. Människans mera omedvetna, eller det undermedvetna psyket hos henne, både utsänder och emottager sådana vågor, energi- och tankevågor eller strålar. Våra hjärnor är ett slags trådlösa telegrafstationer. Nu då förebud hörs, är det den persons energi- och tankestrålning, omedvetna ofta för honom själv, som träffar de hemnavarandes hjärnor, och alstrar en hallucinationsföreställning, och fenomenet förklaras. Syns personen, så är det också en synhallucination.

En öppen fråga, ehuru ej direkt för att förklara förebudet, är, om i vissa fall denna strålning från en person eller i luften tillfinnandes tros- eller föreställningsvågor eller energi från naturen, kan skapa ett slags ögonblicksvarelser med ett visst liv någon minut. Frågan kan uppställas, ehuru till synes fantastisk. Men närmast till hands är i alla fall antagandet, att folktro, trycket, om vi antaga teorin om tankevågor, jämte utsända energivågor från levande personer och tankevågor alstra syn- och än mer hörselhallucinationer, som förklara mycket. Så långt tror jag, att en kritisk vetenskap borde söka på psykisk väg förklara de märkliga företeelser, som möta oss i folktron. För enskild del tror jag, att materien är förtätad tanke, och att anden och den kroppsliga världen härledas ur varandra.

Naturligt måste då hjärnorna vara inställda för att emottaga denna folktrons så att säga våglängd, det är, själv tro, om hallucinationen skall komma, åtminstone i sitt innersta vara disponerad för denna folktros inverkan. Där så ej är, som hos nutidens yngre släkte, förekomma inga av folktron orsakade hallucinationer. De se ej något övernaturligt eller hör som de gjorde förr, deras fäder. Folktrotryck = tankevågstryck, jämför ljustrycket i fysiska världen.

1519

ACC. NR.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

42

Landskap: Upptecknat av:
Härad: Adress:
Socken: Berättat av
Uppteckningsår: Född år i

Uppteckningen rör Osäkerheten på Kolmården.

Hjert omtalade i min barndom på 1870-talet i V.Husby om sina ungdomsminnen. Så hade han i sin ungdom kört lass över Kolmården, och en gång kom en karl och bad att få åka med. Det fick han, men då i en backe hästarna gingo sakta, så hoppade karlen av åket och bröt av en gärdesstör. Hjert, som anade faran att bli slagen, klatschade till hästarna, som satte av i galopp, och karlen hann ej fatt Hjert.

Ofta var vanligt, har jag hört av flera, att på resor Stockholm - Norrköping flera åkare slog sig ihop till en forä. Min egen morfar, född i Skönberga socken 1809 i Östergötland, som hette Jon Jonsson, var några gånger formän, som var ledare och förkörare i och för ett sällskap förbönder, som körde lass till Stockholm. Stockholmsvägen var då den gamla backiga, och som hjälp för varandra samt att vara säkra på att

Skriv endast på denna sida!

få vara fredade så åkte färdemännen ofta i fora.

Det egentliga röveriets tid var visserligen förbi då i början på 1800-talet, men fullt säkert var det ej på Kolmården. Som minnen från rövarebandens dagar (möjligen förstörat) så berättas ännu på Kolmården om rövaregrottor, flickor, som blivit bortrövade men omsider fått tillfälle att röja rövarnas tillhåll och dylikt med eller utan verklig grund.